

Wetenschappelijk factsheet

De impact van internationale demografische ontwikkelingen op het buitenlands beleid

Prof. dr. Leo van Wissen
Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW)
Rijksuniversiteit Groningen

14 oktober 2020

1 Inleiding

Deze notitie schetst belangrijke mondiale demografische ontwikkelingen in de komende tien tot vijftien jaar en de gevolgen daarvan voor Nederland, in het bijzonder op het gebied van migratie, veiligheid, gezondheid/epidemiegevoeligheid, en economie-arbeidsmarkt. Waar het gaat om mondiale prognoses is hierbij vooral gebruik gemaakt van de Population Prospects van de Verenigde Naties.

In deze notitie wordt vooruitgekeken tot 2035. In de demografie is dat niet een hele lange periode. De meeste prognoses gaan tot 2050 of zelfs tot 2100 (VN). De onzekerheid neemt logischerwijs sterk toe met de tijd, maar ook tot 2035 zijn er grote onzekerheden, zoals de huidige COVID-19-crisis duidelijk maakt. COVID-19 heeft gevolgen voor de gezondheid en levensverwachting, maar de indirecte effecten, op bijvoorbeeld migratie, economie en samenleving, zijn mogelijk nog veel groter. Ook kan de COVID-19-pandemie gevolgen hebben voor demografische keuzes die mensen maken, zoals het krijgen van kinderen. De vraag is daarbij of die effecten tijdelijk of structureel zullen zijn. Veel hangt af van de ontwikkelingen in de komende periode. Wordt er een effectief vaccin gevonden? Hoe lang duurt het nog voordat zo'n vaccin beschikbaar komt? Of moeten we leren leven met het virus? Op dit moment heeft niemand antwoorden op deze vragen, waardoor de onzekerheid over de (demografische) toekomst nog groter is dan normaal al het geval is.

2 Centrale vraagstelling

De Vaste commissie voor Buitenlandse Zaken heeft de volgende vragen gesteld:

1. Welke internationale demografische trends worden in de komende 10-15 jaar verwacht (incl. kengetallen), m.n. als het gaat om bevolkingsgroei/afname, verjonging/vergreijzing en bevolkingsconcentratie e.d.?
2. Welke gevolgen worden verwacht van deze trends voor Nederland en Europa op aspecten van migratie, veiligheid (bijv. conflict of internationaal terrorisme), gezondheid/epidemiegevoeligheid en economie/arbeidsmarkt?

3 De hoofdconclusies

De belangrijkste trends

1. De groei van de wereldbevolking neemt af. Europa loopt daarbij voorop, want zal niet groeien maar krimpen in de komende periode. Afrika groeit in de komende eeuw het sterkst, maar ook hier gaat de groei in de loop van deze eeuw afnemen.
2. De landen met de sterkste bevolkingsgroei zijn veelal ook de armere landen in de wereld. De landen met bevolkingskrimp bevinden zich bijna allemaal in Europa.
3. Afnemende bevolkingsgroei wordt veroorzaakt door dalende geboortecijfers. Ook hier zijn het de armere landen met de hoogste aantallen kinderen per vrouw (in Afrika gemiddeld 4,5), en de rijkste landen met waarden onder vervangingsniveau¹ (1,6 of zelfs lager).
4. We worden steeds ouder. Ook hier is het onderscheid tussen rijke en arme landen duidelijk. Zo is er tussen Europa en Afrika een verschil in levensverwachting van vijftien jaar. Wel stijgt de levensverwachting in Afrika harder dan elders, zodat het gat kleiner wordt.
5. Vergrijzing is een dominante trend in de rijke landen, maar zal in deze eeuw ook in Azië en Latijns-Amerika van belang worden. Een vergrijzende bevolking levert uitdagingen op voor voorzieningen en zorg en kan in armere landen een nog grotere aanslag zijn op de (beperkte) publieke middelen.

De gevolgen voor Nederland

6. Migratie is van alle tijden en zal ook in de verdere toekomst belangrijk blijven, en naar verwachting vooral blijven stromen van jonge, snelgroeiende maar arme landen naar rijke, maar vergrijzende en niet meer groeiende landen. Voor Nederland en Europa betekent dit dat immigratie van belang zal blijven om het arbeidsaanbod op peil te houden, waarbij een belangrijk deel van de migratie arbeidsgerelateerd is.
7. Het grootste deel van de toekomstige bevolkingsgroei (wereldwijd) is stedelijke groei. Het managen van de groei van deze megasteden is een ongekende opgave, maar van vitaal belang voor de leefbaarheid en gezondheid van de inwoners. Congestie, epidemieën zoals COVID-19, massawerkloosheid en uitsluiting zijn maar een paar van de risico's die hierdoor ontstaan.
8. Door klimaatverandering ontstaan grote binnenlandse migratiestromen, vooral in Afrika en Azië.
9. Afrika is het continent met de grootste demografische dynamiek. Dat schept risico's maar ook kansen, die niet noodzakelijk tot het Afrikaanse continent beperkt blijven. Door haar nabije ligging zal Europa hier beter op moeten inspelen.
10. Door het afnemende aandeel van Europa in de wereldbevolking, gevoegd bij de demografische en economische ontwikkeling van veel landen die vroeger bij de ontwikkelingslanden hoorden, wordt het geopolitieke gewicht van Europa kleiner.

4 De belangrijkste internationale demografische trends tot 2035

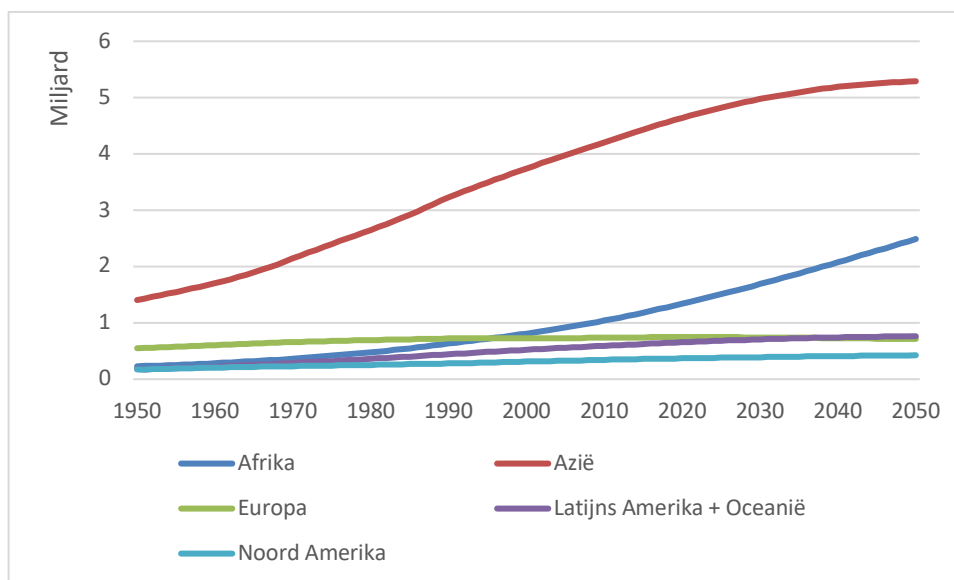
De groei van de wereldbevolking neemt af

De wereldbevolking zal tot 2035 groeien met ruim 1 miljard mensen, van 7,8 miljard nu naar 8,9 miljard in 2035². Jaarlijks komen er zo'n 140 miljoen kinderen bij, en overlijden er ongeveer 60 miljoen mensen; een netto toename van 80 miljoen. Het groeicijfer neemt wel af. Was het in de jaren 60 rond de 2 procent per jaar, op dit moment is het 1 procent, en volgens de VN-prognose zal het uiteindelijk aan het eind van deze eeuw op 0 procent

¹ Het vruchtbaarheidsniveau waarbij een generatie vrouwen gemiddeld precies genoeg dochters krijgt om zichzelf te 'vervangen' in de bevolking. Het vervangingsniveau is gelijk aan een netto-reproductiefactor van 1.

² De demografische kerncijfers en prognoses in deze notitie zijn afkomstig van de meest recente prognoses van de Verenigde Naties (United Nations, 2019).

uitkomen, bij 11 miljard inwoners³. Deze groei is niet gelijkmatig verdeeld over de verschillende werelddelen. Europa groeit nauwelijks meer en haar demografische gewicht in de wereld neemt af. Azië, het grootste continent, groeit ook steeds langzamer, terwijl Afrika de snelste groei laat zien (Figuur 1). Hoewel Azië ook in de verre toekomst het grootste continent zal blijven (met China en India als de twee grootste landen ter wereld), wordt het demografisch gewicht van Afrika snel groter.

Figuur 1: Groei van de wereldbevolking naar continent 1990 – 2050. Bron: VN 2019

Dalen we af naar het niveau van de individuele landen dan zijn de verschillen nog groter. De helft van de groei van de wereldbevolking vindt plaats in tien landen (Figuur 2): India, Nigeria, Pakistan, de Democratische Republiek Congo, Ethiopia, Tanzania, Indonesië, Egypte, de Verenigde Staten en China. Vijf van deze landen zijn Afrikaanse landen. Er is een duidelijke relatie tussen welvaart van een land en bevolkingsgroei: de armste landen kennen de hoogste bevolkingsgroei, en de rijkste landen de laagste.

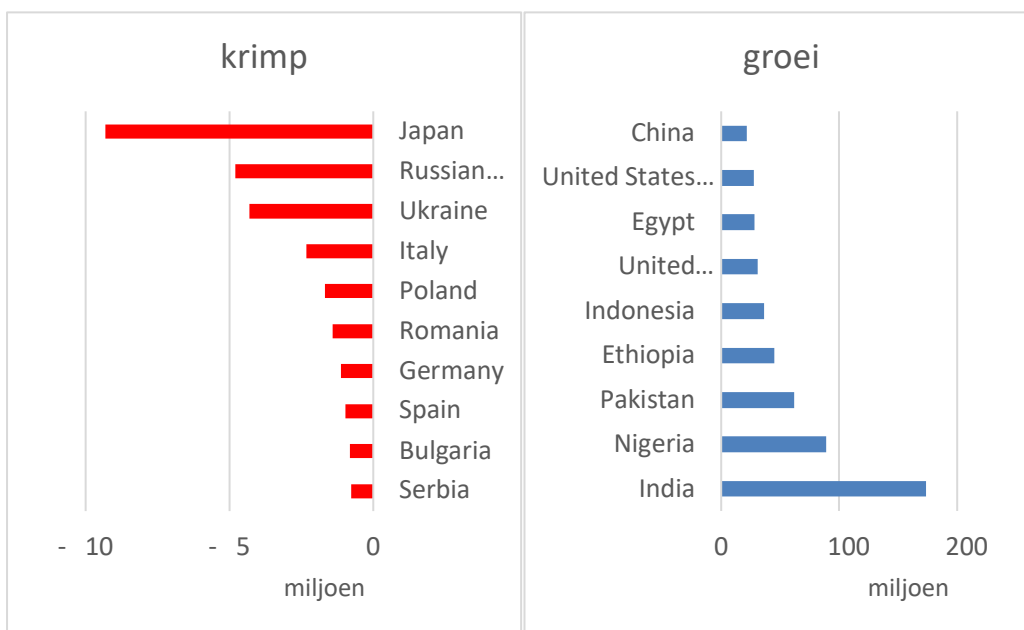
Voor veel van de armste landen lijkt daarmee de 'demographic trap' een feit te zijn: de hoge bevolkingsgroei maakt het moeilijker om uit de armoede te komen, ondervoeding te voorkomen en een goed functionerend gezondheids- en onderwijssysteem te realiseren. Voor een aantal landen geldt overigens dat de jonge leeftijdsstructuur ook een 'demografisch dividend' kan zijn: een groot aandeel van de bevolking in de actieve levensfase, wat een groot potentieel creëert voor economische groei. Cruciale voorwaarden hiervoor zijn een goed functionerend onderwijs- rechts- en gezondheidssysteem en een goed economisch klimaat, met een sterke en goed functionerende overheid die corruptie uitbant en haar inwoners beschermt; zaken die in veel landen vooralsnog niet gerealiseerd zijn.

Steeds meer landen krijgen te maken met bevolkingskrimp

Steeds meer landen krijgen met bevolkingskrimp te maken. Koploper in de komende vijftien jaar is Japan (met een krimp van bijna tien miljoen inwoners), gevolgd door uitsluitend Europese landen (Figuur 2). Maar ook buiten Europa wordt bevolkingskrimp steeds

³ Hoewel de VN-prognose wordt gezien als de meest gezaghebbende en best verspreide prognose zijn er ook andere prognoses, die op lager groei uitkomen. De belangrijkste in dit verband is de prognose van het Wittgenstein Centre, die niet uitkomt op een wereldbevolking van 11 maar 9,2 miljard in 2100. Het belangrijkste verschil van deze prognose is dat zij expliciet het opleidingsniveau van de bevolking meeweegt. Hoe hoger de opleiding, hoe lager het kindertal, en hoe hoger de levensverwachting. De helft van het verschil tussen de VN en de Wittgensteinprognose komt door de verschillende uitkomsten voor Afrika. Sommige andere prognoses, zoals bijvoorbeeld besproken in het boek: *Empty Planet* van Bricker en Ibbitson (2019) komen nog lager uit, maar worden als onrealistisch beoordeeld door demografen.

belangrijker. China groeit al nauwelijks meer op dit moment en zal over tien jaar ook gaan krimpen, bij een bevolking van bijna 1,5 miljard. Dat neemt niet weg dat bevolkingskrimp vooral een regionaal probleem is binnen landen, waarbij de bevolkingsdaling zich vooral voordoet in de perifere regio's buiten het economische kerngebied; regio's die veelal ook sterk vergrijsd zijn.

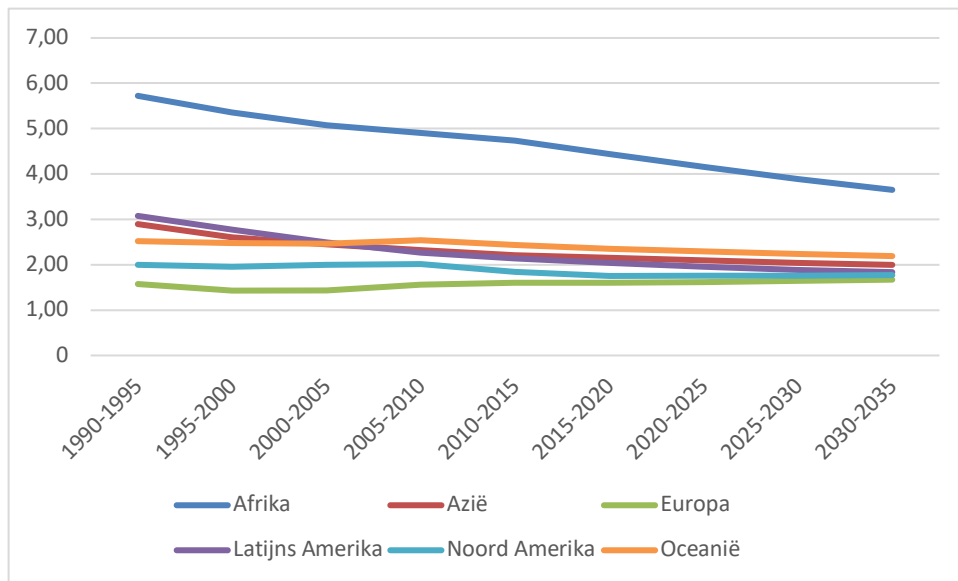
Figuur 2 De tien sterkst krimpende en groeiende landen 2020-2035. Bron: VN 2019

Dalende geboortecijfers wereldwijd

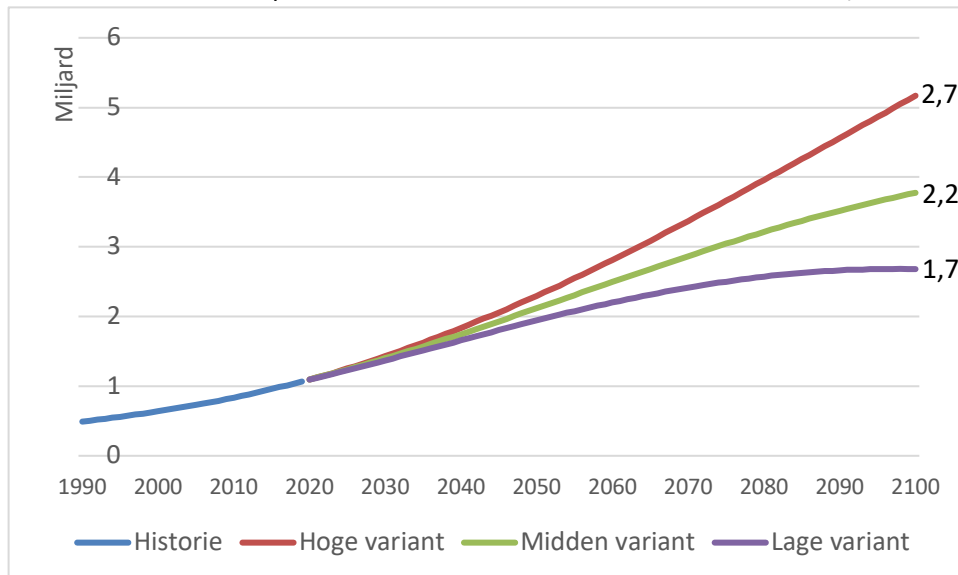
De bevolkingskrimp in veel landen is op de eerste plaats het gevolg van dalende geboortecijfers. Het gemiddeld aantal kinderen per vrouw daalde wereldwijd van 3,2 in 1990 naar 2,5 nu, en de verwachting is dat het in 2035 verder gedaald is naar 2,3, met opnieuw grote verschillen tussen werelddelen (Figuur 3). Terwijl Europa ver onder vervangingsniveau⁴ zit met 1,6 kind per vrouw ligt het vruchtbaarheidsniveau in Afrika op 4,4. De dalende tendens in geboortecijfers is een globale tendens, die zich ook in ontwikkelingslanden voordoet. Ook in Afrika daalt het geboortecijfer, maar in vergelijking met andere regio's is de daling pas laat in de 20^e eeuw ingezet. Op de lange termijn lijkt overal ter wereld het geboortecijfer naar een niveau van 2 kinderen per vrouw of lager te tenderen, ook in Azië en Zuid-Amerika. Een belangrijke en nog open vraag is of dit ook voor Afrika geldt, of dat dit continent een ander ontwikkelingspad zal volgen. Het antwoord op deze vraag is van groot belang, omdat het grote consequenties heeft voor de toekomstige bevolkingsomvang van het continent. De prognose van de VN (Figuur 4) gaat ervan uit dat aan het einde van deze eeuw het geboortecijfer in sub-Sahara Afrika 2,2 is⁵, ongeveer vervangingsniveau, maar zij gaan ook uit van een onzekerheidsmarge, namelijk 1,7 kind bij de lage variant en 2,7 bij de hoge variant (ter vergelijking: het huidige niveau is 4,7). Deze marge betekent in 2035 een verschil van 150 miljoen tussen de hoge en de lage variant, op 1,5 miljard verwachte mensen; in 2050 een verschil van 430 miljoen op 2,1 miljard verwachte inwoners, en in 2100 een verschil van bijna 2 miljard op 4 miljard verwachte inwoners (Figuur 4). Dit is de grootste onzekerheid met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de wereldbevolking. Afrika kent ook grote regionale verschillen, waarbij met name het niet-dalende geboortecijfer in Midden-Afrika afwijkend is.

⁴ Vervangingsniveau is 2,1 kind per vrouw: het gemiddeld kindertal per vrouw dat nodig is om de generaties precies te vervangen. Zie ook voetnoot 1.

⁵ Sub-Sahara Afrika: Alle landen van Afrika behalve Noord-Afrika.

Figuur 3 Het aantal kinderen per vrouw naar continent 1990-2035. Bron: VN, 2019

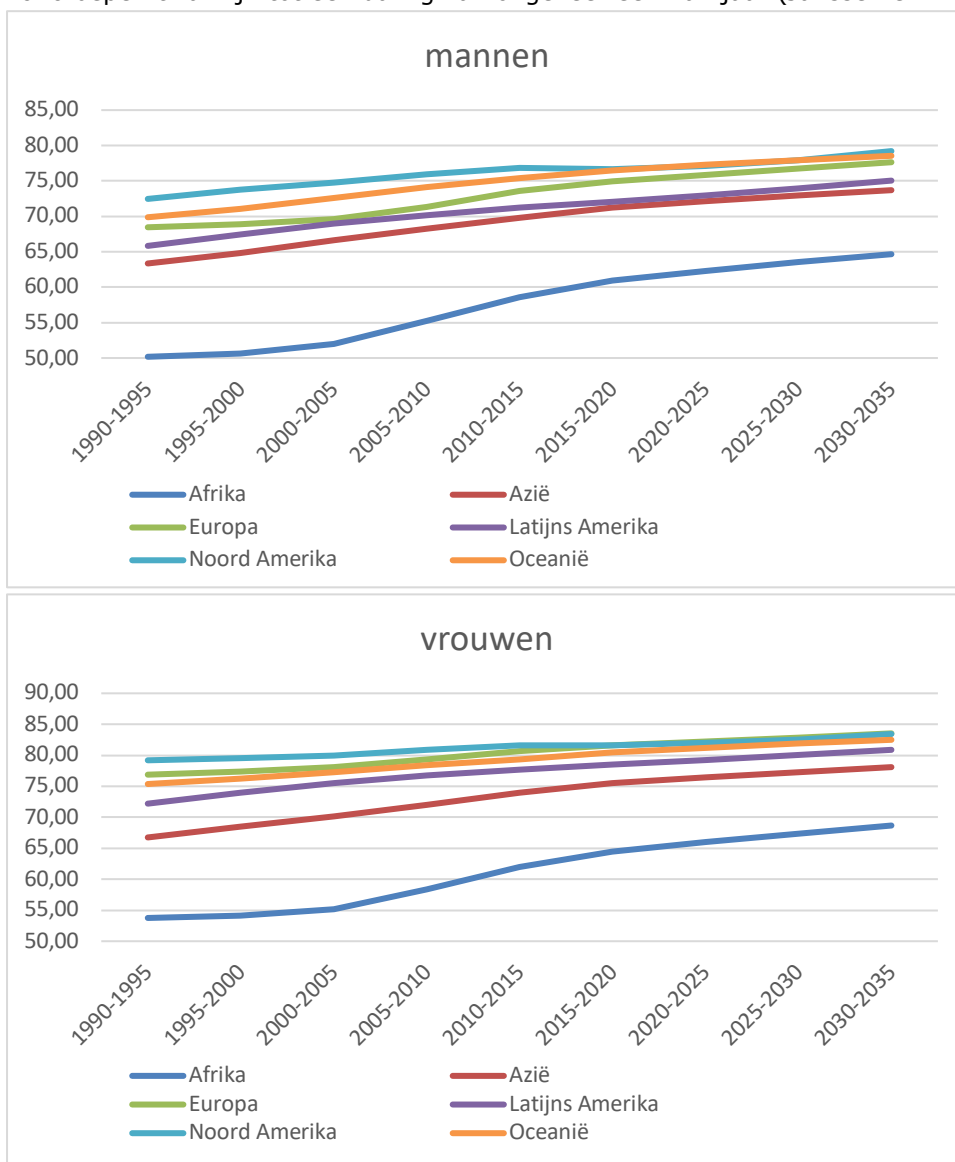

Figuur 4 De ontwikkeling van de bevolking van Sub-Sahara Afrika 1950-2050 volgens de lage, midden- en hoge variant van de VN-prognose. De getallen bij de curves geven het gemiddelde kindertal in 2100 aan. Bron: VN, 2019

We leven wereldwijd steeds langer

Was de levensverwachting bij geboorte in 1990 gemiddeld wereldwijd nog 62,2 jaar voor mannen en 67,0 jaar voor vrouwen, in 2020 was die gestegen naar respectievelijk 70,8 en 75,6 jaar, oftewel 8,6 jaar langer voor zowel mannen als vrouwen. De verwachting voor 2035 is een verdere stijging tot respectievelijk 73,2 en 77,9 jaar. Opvallend is dat in de tijd de verschillen tussen de wereldregio's kleiner worden, al is er nog steeds een gat van ruim vijftien jaar tussen Europa en Afrika (Figuur 5). De grootste winst wordt desondanks gemaakt in Afrika. Hoewel de stijging van de levensverwachting in de jaren 90 ernstig stagneerde door het hiv-virus, leven mannen en vrouwen in Afrika in 2020 gemiddeld tien jaar langer dan in 2020. In Europa is de stijging van de levensverwachting "maar" zes respectievelijk vier jaar. De COVID-19 crisis heeft wel een eind gemaakt aan de langdurige

stijging van de levensverwachting, maar de verwachting voor Nederland is dat het effect in 2020 beperkt zal zijn tot een daling van ongeveer een half jaar (Janssen en Ekamper, 2020).

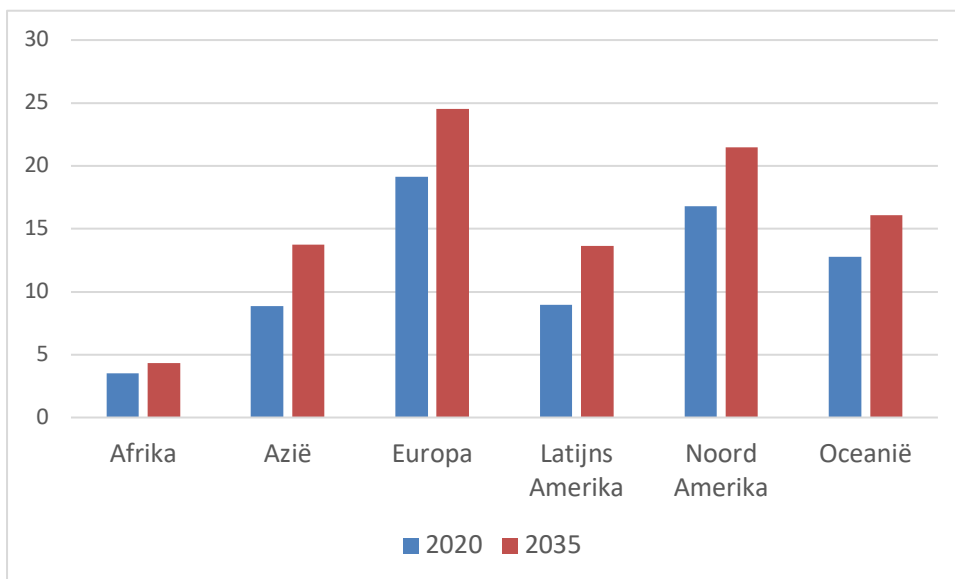
Figuur 5 Levensverwachting voor mannen en vrouwen naar continent 1990-2035. Bron: VN 2019

Vergrijzing niet alleen in het westen

Vergrijzing is een dominante trend wereldwijd. Op dit moment is 9 procent van de wereldbevolking ouder dan 65⁶. Dat betekent dat voor het eerst in de geschiedenis het aandeel 65-plussers wereldwijd groter is dan het aandeel kinderen jonger dan vijf jaar. In 2035 zal dat 13 procent zijn. Ook hier is de spreiding groot. Europa en Noord-Amerika zijn de meest vergrijsde continenten. In Europa is op dit moment een op de vijf inwoners 65+, en dat zal in 2035 een op de vier zijn (Figuur 6), terwijl Afrika pas ver in de tweede helft van de 21^e eeuw met vergrijzing te maken zal krijgen. Overigens vinden we de meeste 65-plussers, nl. 411 miljoen, op het grootste continent, Azië. Japan is het meest vergrijsde land, terwijl ook China in de komende decennia sterk zal vergrijzen, als gevolg van de

⁶ Overigens is de leeftijdsgrens van 65 jaar voor het definiëren van vergrijzing is steeds minder houdbaar. In veel landen stijgt de pensioengerechtigde leeftijd mee met de levensverwachting, terwijl in andere landen met een lage levensverwachting 65 jaar al wel als oud wordt gezien.

eenkindpolitiek sinds 1970. Op termijn zal ook het aandeel 80-plussers sterk groeien, waarbij opnieuw Europa en Noord-Amerika koplopers zijn.

Figuur 6 Percentage 65+ per continent 2020-2035. Bron: VN 2019

Door de vergrijzing verandert de verhouding tussen de werkzame en niet werkzame (kinderen, ouderen) leeftijdscategorieën. Voor het bepalen van de demografische druk vergelijken we het aantal personen in de niet-werkzame leeftijden (0-20 jaar en 65+) ten opzichte van de bevolking in de werkzame leeftijden (20-65 jaar) en drukken daarmee uit hoeveel personen onderhouden moeten worden per potentieel actieve persoon⁷. Hoe hoger de demografische druk, hoe groter de druk op pensioenen, onderwijs, gezondheidszorg en sociale zekerheid. In Afrika is de demografische druk met 1,05 het hoogst, maar dalend. In alle andere regio's stijgt de demografische druk, door vergrijzing. In Azië is de demografische druk het laagst (66). In Europa stijgt de waarde tussen 2020 en 2035 van 67 naar 81. Voor vergrijzende ontwikkelingslanden kan deze trend in de nabije toekomst een aanslag zijn op de toch al beperkte publieke middelen voor goede gezondheidszorg en andere voorzieningen.

Migratie van arm naar rijk neemt toe

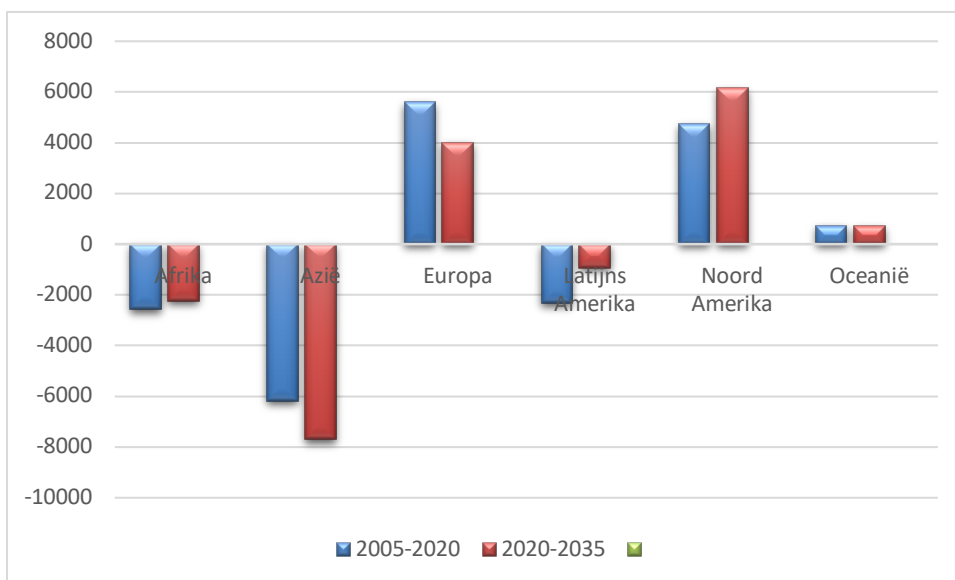
Naast vergrijzing is de toegenomen betekenis van migratie voor Europa de belangrijkste demografische trend van de afgelopen decennia, en zal dat ook in de voorzienbare toekomst blijven (OECD, 2017). Wereldwijd telt de VN op dit moment 272 miljoen internationale migranten⁸, een toename in de laatste twintig jaar met honderd miljoen. Dat betekent dat 35 van de duizend mensen op aarde migrant zijn. Overigens is het aantal migranten wereldwijd over de lange termijn redelijk stabiel (De Haas et al., 2019). De grootste migrantenpopulaties wonen in Azië (83 miljoen), Europa (82 miljoen), en Noord-Amerika (58 miljoen). Relatief gezien heeft Noord-Amerika de grootste migrantenpopulatie: 16 procent van de bevolking, tegen 11 procent in Europa. De migratiestromen concentreren zich met name op de hoge-inkomenslanden, ondanks de opkomst van voormalige lage-inkomenslanden zoals China of Brazilië OECD (2016). De grootste netto-ontvangers van migranten zijn de Verenigde Staten en de Europese Unie (de EU27). Zij ontvingen per saldo in de periode 2010-2020 9,7 en 7,7 miljoen migranten⁹. Economische ontwikkeling van een

⁷ De gebruikte leeftijdsgrenzen kunnen variëren. Zo wordt ook vaak de leeftijdsgrens van vijftien jaar gehanteerd.

⁸ Personen die een landsgrens zijn gepasseerd om in een ander land hun woonplaats te kiezen.

⁹ Tellen we het Verenigd Koninkrijk hier nog bij op om tot de EU28 te komen dan bezet de EU28 met 10,3 miljoen netto migratie de eerste plek, vóór de Verenigde Staten.

land kan ook leiden tot toename van emigratie (De Haas, 2010). De reden is dat door stijgende inkomens de stap om te migreren gemakkelijker wordt. Het zijn dan ook vaak de hogere-inkomensgroepen uit ontwikkelingslanden die de migratiestap zetten. Ook ontwikkelingslanden kunnen grote netto-ontvangers zijn van migratiestromen, maar hierbij gaat het vooral om vluchtelingenstromen. Vrijwel alle vluchtelingen (87%) worden opgevangen in de regio (zoals Jordanië, Turkije, Irak, en Libanon; OECD 2016).

Figuur 7 Netto migratie per continent 2005-2020 en 2020-2035
Bron: VN 2019

Toekomstige bevolkingsgroei is stedelijke bevolkingsgroei

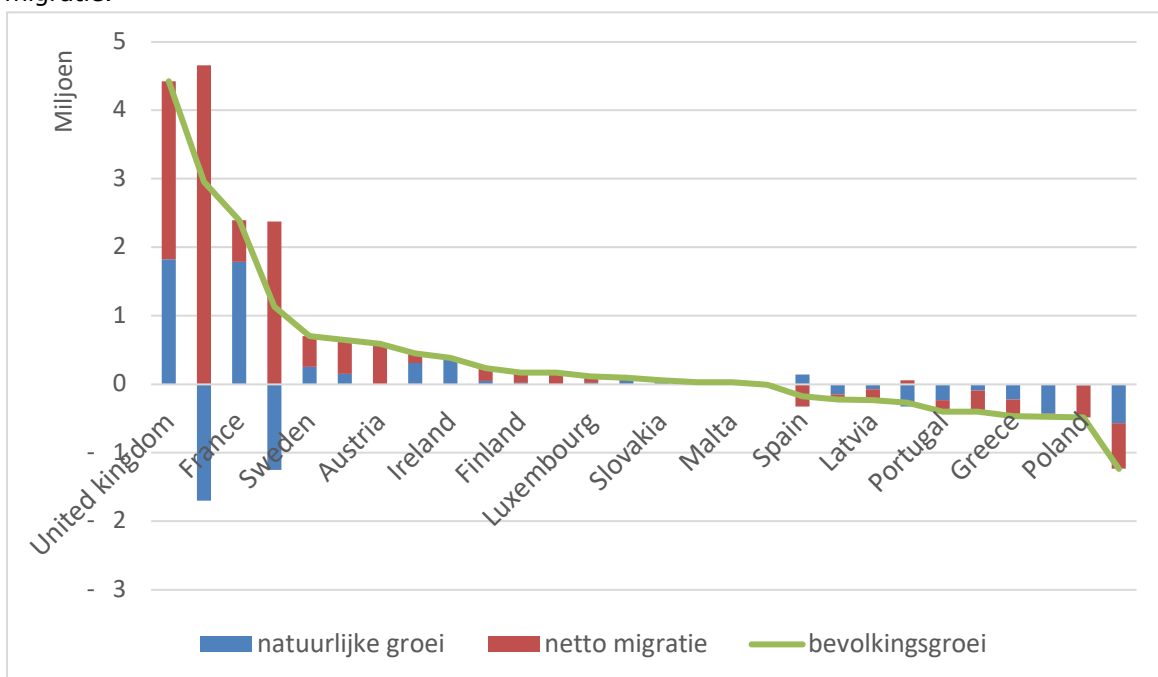
Binnen landen en regio's is mobiliteit ook van groot belang, vooral in de vorm van urbanisatie: de trek van de bevolking van platteland naar de stad. De toekomstige groei van de wereldbevolking is vooral stedelijke groei, met krimp in de rurale perifere gebieden. Volgens de World Urbanization Prospects (VN, 2018) woont op dit moment 55 procent van de wereldbevolking in stedelijke gebieden en zal dit groeien naar 68 procent in 2050. In 2030 zal de wereld 43 megasteden tellen: steden met meer dan tien miljoen inwoners (VN, 2018). De meeste van deze steden liggen in ontwikkelingslanden. Hoewel steden meer kansen op ontwikkeling geven voor haar inwoners is deze stedelijke groei een grote economische, sociale en bestuurlijke opgave voor betrokken landen. De bevolking in rurale gebieden, thans 3,4 miljard, zal nog maar licht groeien en binnenkort gaan krimpen, al is Afrika later in deze ontwikkeling. Het managen van de groei van deze megasteden is een ongekende opgave, maar van vitaal belang voor de leefbaarheid en gezondheid van de inwoners. Congestie, epidemieën, massawerkloosheid en uitsluiting zijn maar een paar van de risico's die hierdoor ontstaan.

Klimaat heeft ook gevolgen voor binnenlandse migratie

Nieuwe verhuisstromen binnen landen kunnen ook verwacht worden door klimaatverandering, met gevolgen voor verwoestijning, zeespiegelstijging, kusterosie etc. De meeste van de megasteden liggen aan zee. De Wereldbank voorspelt dat dit tot 2050 voor 143 miljoen mensen in Afrika, Zuid-Azië en Zuid-Amerika betekent dat zij gedwongen moeten verhuizen binnen hun land en dat, wanneer er niets gedaan wordt aan het klimaatprobleem, de aantallen getroffenena na 2050 drastisch zullen stijgen (Rigaud et al., 2018). Voor Nederland, waarin vier miljoen mensen op of onder de zeespiegel wonen, is deze problematiek ook van belang. Een meter zeespiegelstijging betekent dat daar nog eens 2,6 miljoen mensen bij komen. (Technische Universiteit Delft, 2015).

Demografisch ontwikkelingen binnen de EU¹⁰

De demografische uitdagingen waar de EU voor staat zijn vergrijzing, migratie en bevolkingskrimp (European Commission, 2020). De drie hangen samen: een welvarende en vergrijzende samenleving heeft migranten nodig om een krimpend arbeidsaanbod aan te vullen. Maar niet alle landen van de EU zitten wat dit betreft in hetzelfde schuitje: er zijn wel degelijk verschillen in het groeitempo van de landen en de mate waarin migratie daaraan bijdraagt (Figuur 8). In de periode 2010-2020 groeiden Duitsland en Italië dankzij een groot migratieoverschot, wat de negatieve natuurlijke groei ruimschoots compenseert. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk laten een heel ander beeld zien in het afgelopen decennium: zowel een grote natuurlijke groei als een positief migratieoverschot. De overige landen vallen in twee groepen uiteen: de meeste West-Europese landen hebben bij een gematigde bevolkingsgroei zowel een geboorteoverschot als een migratieoverschot (waaronder Nederland), terwijl bij de andere groep, gedomineerd door de Oost-Europese landen, beide componenten negatief zijn, met als meest extreme voorbeeld Roemenië. In de komende vijftien jaar zal het geboorteoverschot voor alle landen verder afnemen, en zal de te verwachten migratie voor Duitsland, Italië en de meeste Oost-Europese EU-landen niet meer toereikend zijn om dit te compenseren. Dit betekent op de eerste plaats dat van de grote landen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hun demografische gewicht binnen Europa zullen verhogen, en Duitsland en Italië hun aandeel zien verkleinen, ondanks grote migratieoverschotten. Het demografisch gewicht van de meeste Oost-Europese landen zal ook afnemen, ondanks pogingen in diverse landen om het geboortecijfer op te krikken. Desondanks is het beleid in een aantal van deze landen gericht op het terugdringen van migratie.

Figuur 8 Bevolkingsgroei per land van de EU28 2010-2020 Bron: VN 2019

¹⁰ Hoewel het Verenigd Koninkrijk niet meer tot de EU behoort is het land hier wel meegenomen.

5 De gevolgen van deze trends voor Nederland en Europa

Migratie

- Nederland en Europa zullen in de toekomst immigratielanden blijven, door enerzijds de demografische ontwikkelingen in de zendende landen, en anderzijds de vergrijzing aan de ontvangende kant. De meest recente CBS-prognose gaat uit van een structureel migratiesaldo van 56.000.
- Zonder migratieoverschot zal de arbeidsmarkt van Nederland in de komende decennia gaan krimpen, bij een groeiende omvang van de inactieve bevolking (NIDI-CBS, 2020).
- Arbeidsmigratie binnen de EU blijft belangrijk, maar omdat belangrijke Europese herkomstlanden als Polen, Bulgarije en Roemenië krimpen zal het reservoir aan jonge gekwalificeerde migranten afnemen, waardoor de vraag naar arbeidsmigranten van buiten de EU zal toenemen.
- Vluchtelingenstromen naar Europa houden ook een structureel karakter. Voor Nederland moeten we er rekening houden dat de opvang van vluchtelingen van permanente aard is (NIDI-CBS, 2020).
- Door COVID-19 zijn de onzekerheden over de toekomst van migratie toegenomen. De onmiddellijke gevolgen van de pandemie betekenen een forse reductie van de internationale arbeidsmobiliteit. Afhankelijk van het verloop van de pandemie kunnen die onmiddellijke gevolgen tijdelijk zijn of een meer structureel karakter krijgen. De economische gevolgen van de crisis (tijdelijk of structureel) kunnen deze onzekerheid ook nog eens versterken.

Veiligheid

- De meest instabiele landen ter wereld zijn ook vaak de snelst groeiende landen, en tevens de armste landen. De combinatie van een gewapend conflict samen met snelle bevolkingsgroei leidt vaak tot grote vluchtelingenstromen. De aanwezigheid van een grote jonge bevolking zonder duidelijk perspectief op onderwijs, werk en bestaanszekerheid kan bijdragen aan het ontstaan van conflicten (Hvistendahl, 2011)
- Het Midden-Oosten is een instabiele regio met veel conflicten tussen en binnen landen, gevoed door de Israëlijsch-Palestijnse strijd, religieuze en tribale tegenstellingen, en economische belangen. De demografische ontwikkelingen binnen dit gebied zijn van belang. Een jonge en snelgroeiende bevolking kan bestaande tegenstellingen vergroten. De snelste bevolkingsgroei in de komende vijftien jaar vindt in deze regio plaats in Pakistan (+62 miljoen, 22 procent), Egypte (+28 miljoen, 21 procent), Sudan (+18 miljoen, 29 procent), Irak (+15 miljoen, 27 procent), Afghanistan (+14 miljoen, 26 procent), Syrië (+11 miljoen, 39 procent¹¹) en Yemen (+10 miljoen, 25 procent); zonder uitzondering zijn dit landen met belangrijke binnen- en buitenlandse conflicten.
- Voor zover de bevolkingsomvang invloed heeft op het geopolitieke gewicht van de grote mondiale machtsblokken is het van belang om te weten dat in de komende vijftien jaar het krimpende en vergrijzende Rusland (-5 miljoen) en de Europese Unie (-3 miljoen) kleiner zullen worden ten opzichte van India (+174 miljoen), de Verenigde Staten (+27 miljoen), China (+22 miljoen), maar ook Nigeria (+89 miljoen) en Pakistan (+61 miljoen).
- Het jongste en snelst groeiende continent is Afrika. In 2035 woont een kwart van de jongeren ter wereld in Afrika. Het is ook het meest nabije continent. Een stabiel en welvarend Afrika is daarom ook een Europees belang. De snelle bevolkingsgroei schept risico's maar kan ook kansen creëren. Europees beleid zou er op gericht moeten zijn de risico's te verkleinen en de kansen te vergroten.
- Door Brexit is de Europese Unie in één keer 13 procent kleiner geworden. Dit is hoe dan ook een verzwakking van de Unie.

¹¹ Maar dit cijfer is heel onzeker in verband met het grote aantal vluchtelingen

- De capaciteit van Europese landen om voldoende mensen te rekruteren voor de strijdkrachten staat onder druk (Apt, 2013) door de veranderende leeftijdsopbouw waarbij in diverse landen een tekort aan jongeren ontstaat. Dit is overigens ook een probleem voor Rusland.
- De negatieve gevolgen van klimaatverandering (verdroging, zeespiegelstijging) komen ook vaak terecht bij de armste landen met een hoge bevolkingsgroei. De directe demografische gevolgen zijn vooral binnenlandse migratie, maar dit kan ook ten koste gaan van de stabiliteit van deze landen.¹²

Gezondheid

- Wanneer landen zich ontwikkelen, neemt de stedelijke bevolking toe, maar dit gaat ook gepaard met hogere sterfterisico's in steden in Sub-Sahara Afrika (Oren en Stecklov, 2018). De concentratie van de mondiale bevolkingsgroei in steden (en in toenemende mate megasteden) leidt tot een verhoogd risico op infectieziekten (Mberu et al., 2015), waarvan COVID-19 natuurlijk een heel recent voorbeeld is.
- Het bevorderen van seksuele en reproductieve gezondheid (SRH) in Afrika is een van de *Sustainable Development Goals* van de VN, en is van vitaal belang voor de gezondheidssituatie in Afrika. De zeven miljard dollar die jaarlijks wereldwijd in SRH wordt geïnvesteerd voorkomt 250 miljoen ongewenste geboorten en veel gezondheidsschade. Desondanks hebben nog steeds tweehonderd miljoen vrouwen jaarlijks behoefte aan goede contraceptieve middelen, de zogenaamde 'unmet need' (Singh et al., 2009). In het adresseren van deze *unmet need* ligt dus een groot maar nog onbenut potentieel voor verdere reductie van bevolkingsgroei en de bevordering van de leefomstandigheden in de meest kwetsbare regio's van de wereld.

Economie en arbeidsmarkt

- Sinds 2010, het jaar waarin de naoorlogse geboortegeneratie met pensioen begon te gaan, is de uitstroom van ouderen uit de werkzame leeftijdscategorie (20-65) groter dan de instroom van jongeren. Dit is een van de belangrijkste redenen voor de toename van de immigratie naar Nederland van de afgelopen jaren, die voor een belangrijk deel uit arbeidsmigranten bestond (NIDI-CBS, 2020). Voor de toekomst geldt dat wanneer de vraag naar arbeid op peil blijft en zich geen drastische veranderingen in participatie en/of arbeidsproductiviteit voordoen de vraag naar arbeidsmigranten substantieel zal blijven om de beroepsbevolking in Nederland op peil te houden. Dit geldt ook voor andere Europese landen met een groeiende economie en krimpend arbeidsaanbod, zoals Duitsland.

6 Referenties

Apt, W. (2020) *Demographic Change and Europe's Security Capacities*. Population Europe Policy brief. <https://population-europe.eu/policy-brief/broken-arms>

Bricker, D. and J. Ibbitson (2019) Empty Planet. *The Shock of Global Population Decline*. Robinson, London.

Clemens, M. (2014). *Does Development Reduce Migration?* Washington, DC: Center for Global Development.

¹² Op lange termijn kan de zeespiegelstijging overigens ook voor Nederland significante binnenlandse migratiestromen veroorzaken.

De Haas, H., M. Czaika, M-L. Flahaux, E. Mahendra, K. Natter, S., Vezzoli, M. Villares-Varela (2019) *International Migration: Trends, Determinants, and Policy Effects*, Population and Development Review, 45(3), 589-622

Ekamper, P en F. Janssen (2020), Sterfte door de corona-pandemie. *Demos*: bulletin over bevolking en samenleving 36 (5): 8. <https://nidi.nl/demos/sterfte-door-de-coronapandemie/>

European Commission (2020) The European Commission Report on The Impact of Demographic Change.

European Commission, Joint Research Centre (2018) *Demographic and Human Capital Scenarios for the 21st Century: 2018 assessment for 201 countries*, Wolfgang Lutz, Anne Goujon, Samir KC, Marcin Stonawski, Nikolaos Stilianakis (Eds.), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/demographic-and-human-capital-scenarios-21st-century-2018-assessment-201-countries>

Hvistendahl, M. (2011). Young and restless can be a volatile mix. *Science* (New York, N.Y.) 333(6042): 552–554. DOI: 10.1126/science.333.6042.552

Mberu, B., Wamukoya, M., Oti, S., and Kyobutungi, C. (2015). Trends in causes of adult deaths among the urban poor: Evidence from Nairobi Urban Health and Demographic Surveillance System, 2003–2012. *Journal of Urban Health* 92(3): 422–445. doi:10.1007/s11524-015-9943-6.

Midgley, Amelia (2018). *Groundswell : Preparing for Internal Climate Migration*. World Bank, Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29461>

NIDI-CBS (2020) Bevolking 2050 in beeld Drukker, diverser en dubbelgrijs. Deelrapport Verkenning Bevolking 2050. Publicatie in opdracht van het Ministerie van SZW. <https://publ.nidi.nl/output/2020/nidi-cbs-2020-bevolking-2050-in-beeld.pdf>, en samenvatting: <https://publ.nidi.nl/output/2020/nidi-factsheet-bevolking-2050-in-beeld.pdf>

OECD (2016) *Perspectives on Global Development 2017: International Migration in a Shifting World*, OECD Publishing, Paris https://doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2017-en

Rigaud, Kanta Kumari; de Sherbinin, Alex; Jones, Bryan; Bergmann, Jonas; Clement, Viviane; Ober, Kayly; Schewe, Jacob; Adamo, Susana; McCusker, Brent; Heuser, Silke;

Sully EA et al. (2020) *Adding It Up: Investing in Sexual and Reproductive Health 2019*, New York: Guttmacher Institute <https://www.guttmacher.org/report/adding-it-up-investing-in-sexual-reproductive-health-2019>

Technische Universiteit Delft, Water Resources Management (2015). *Blog 3: One meter of sea level rise: 2.6 million additional Dutch people living below sea level*, <https://www.tudelft.nl/citg/over-faculteit/afdelingen/watermanagement/research/chairs/water-resources/water-resources-management/blog/blog-3-one-meter-of-sea-level-rise-26-million-additional-dutch-people-living-below-sea-level/>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). *World Urbanization Prospects 2018*, Online Edition. <https://population.VN.org/wup/>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division
(2019). *World Population Prospects 2019*, Online Edition. Rev. 1.
<https://population.VN.org/wpp/Download/Standard/Population/>